

Бојан В. Симић

ДЕЛАТНОСТ МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА СТОИМИРОВИЋА У ПЕРИОДУ ВЛАДЕ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА (1935–1939)¹

Апстракт: На основу архивске грађе која се чува у Архиву Југославије, Историјском архиву Смедерева, Рукописном одељењу Матице српске и његових објављених и необјављених забелешки, у раду се анализира улога рођеног Смедеревца Милана Јовановића Стоимировића током владе Милана Стојадиновића (1935–1939). Стоимировић је у овом периоду заузимао више важних функција (директор Новинске агенције „Авала“, уредник централног владиног листа *Самоуправа*, шеф публицистичког одсека Централног пресбириа, народни посланик). Акцент ће бити стављен на лични однос између премијера Стојадиновића и Стоимировића, који је био један од кључних личности за обликовање државне пропаганде у обрађеном периоду. Посебна пажња биће посвећена активностима Јовановића Стоимировића на изборима 1938. године када је био кандидат владине листе у смедеревском крају.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Агенција „Авала“, *Самоуправа*, Милан Стојадиновић, Милан Јовановић Стоимировић.

Милан Јовановић Стоимировић рођен је 19. јуна 1898. године у Смедереву. Као млад остао је без оца када га је прихватио ујак, познати неуропсихијатар др Душан Стоимировић, чије је презиме преузео из захвалности. Основну школу завршио је у месту рођења а започету гимназију завршио је у Београду. Студирао је права у Београду и Швајцарској. Своје образовање допунио је путовањима по Европи,

¹ Чланак је резултат рада на пројекту Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку ([№] 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

задржавајући се у Француској, Немачкој, Белгији и Холандији. Свој новинарски рад започео је у листу *Политика* још 1919. године. У *Самоуправи* је радио у периоду од 1921. до 1923. године, као уредник а често и уводничар. Приликом писања примао је инструкције и од самог Николе Пашића. Касније је био аташе за штампу при делегацији у Женеви (1923), да би се после вратио у Министарство спољних послова на сопствени захтев, где остаје до децембра 1928. када постаје аташе за штампу при Југословенском посланству у Берлину. У Немачкој се задржава око шест месеци када прелази у новоосновани Централни прес-биро (ЦПБ). Почетком 1930. бива отпуштен из државне службе јер је прекорачио дате инструкције везане за писање о Сарајевском атентату и одлази на своје имање у Смедереву.

У периоду од 1932. до 1935. године Стоимировић је радио у Скопљу и околини, био је на располагању бану Вардарске бановине и сарађивао је на „културним и националним стварима“. Покренуо је, уређивао и издавао лист *Вардар*. Током 1935. се враћа у ЦПБ на место „шефа стране пропаганде“. У октобру исте године поново долази у Скопље и поново издаје *Вардар*. Јануара 1936. на позив председника владе Милана Стојадиновића постаје главни уредник обновљене *Самоуправе*. У том периоду обављао је и функцију шефа Публицистичког одсека ЦПБ-а. У новембру 1937. године изабран је за директора Новинске агенције „Авала“. Тај положај је напустио када је на парламентарним изборима у децембру 1938. изабран за народног посланика на листи владајуће Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ). Од 1940. био је начелник Публицистичког одељења краљевске владе, радио као „врховни цензор“ у ЦПБ-у, одакле је отпуштен после пуча 27. марта. У Априлском рату добровољно се пријавио у војску. За време окупације био је директор Државног архива у Београду и главни уредник *Обнове*. Након Другог светског рата осуђен је на петнаест година робије. После издржане половине казне пуштен је из затвора. У Другој Југославији сакупљао је грађу за Југословенски лексикографски завод и сарађивао у периодици. Умро је 1966. године.²

У овом раду акценат ће бити стављен на политичко-пропагандну делатност Милана Јовановића Стоимировића и то у, вероватно, њеној најзначајнијој фази за време владе Милана Стојадиновића (од

² За биографске податке консултовали смо: М. Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, Нови Сад, 2000, Предговор Бранко Бешлин, 5–6 и *Време*, 17. 11. 1937, стр. 4, као и сопствена истраживања Стоимировићеве рукописне заоставштине.

јуна 1935. до фебруара 1939), као и на лични однос између њих двојице. Занимљиво је да Милан Стојадиновић у својим обимним мемоарима индикативно насловљеним *Ни рат, ни пакт*, писаним и објављеним након Другог светског рата, само у два наврата помиње Милана Јовановића Стоимировића, и то само узгред, да је био члан делегације која је ишла на потписивање Конкордата и поводом неког реферата који је овај предао Корошцу 1940. године.³ Ово упадљиво изостављање Стоимировића, важне личности и поузданог премијеровог сарадника, последица је тога што је Стоимировић, након пада Стојадиновића, остао уз нову владу коју је формирао Драгиша Цветковић. Стоимировић то образлаже својом верношћу круни, али и страхом за сопствену егзистенцију. Није занемарљива ни чињеница да је током 1938. Стоимировић постао близак лидеру словеначког дела ЈРЗ и министру унутрашњих послова Антону Корошцу. Без обзира на поменуто, о Стојадиновићу је задржао високо мишљење. Ово је јасно приметно у бројним Стоимировићевим рукописима и размишљањима која се чувају у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду.⁴

У периоду од 1935. до 1939. године Милан Јовановић Стоимировић је разговарао са скоро свим најважнијим политичарима, књижевницима и новинарима међуратне Југославије, са већином у више наврата, са многима и у четири ока. Захваљујући својим честим службеним путовањима упознао је и многе стране државнике и политичаре, уметнике и публицисте. Након увида у његову велику заоставштину, без претеривања можемо рећи да је практично о свакој тој личности и сваком том сусрету оставио мањи или већи писани траг. Данас су ти рукописи не само извори за живот једног човека него и читаве епохе. Поред своје писане заоставштине овај Смедеревац оставио је свом граду и веома значајну колекцију уметничких дела.⁵

Један од првих задатака, које је Стоимировић добио након формирања Стојадиновићеве владе, јесте писање извештаја о утисцима из Италије у којој је боравио током јула 1935. у пратњи министра правде Људевита Ауера који је у Риму потписао Конкордат. На овај пут Стоимировић је кренуо по изричитој жељи новог

3 М. Stojadinović, *Ni rat ni pakt, Jugoslavija između dva rata*, Rijeka, 1970, 473, 570.

4 У Рукописном одељењу Матице српске у фасцикли под ознаком М 13.407 постоји чак 466 страна Стоимировићевих сећања на Стојадиновића, написаних након Другог светског рата, у којима се анализира његова политика и којима се налази велики број мало познатих информација.

5 Више о томе видети: С. Цветковић, *Оставштина Милана Јовановића Стоимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву*, Смедерево, 2010.

премијера са тачним инструкцијама на шта тачно да обрати пажњу. Стоимировић наводи да је Стојадиновића знао годинама, али да га је управо тада „опсенио својом енергијом и прецизношћу воље“.⁶ Италија је била најопаснији противник Југославије у међуратном периоду па је сваки председник владе и министар спољних послова посебно обраћао пажњу на њено понашање. У времену када Стоимировић говори о њој, Италија се увелико спремила за рат на афричком континенту против Етиопије.⁷ Иако је кратко боравио у Риму, он је јасно уочио дуготрајан процес припреме војске и јавног мњења за један офанзивни рат. Стоимировић је у свом извештају председнику владе констатовао да ће ангажовање Италије у Етиопији довести до промене њене политике према Југославији и Балкану. Знао је да фашистички режим неће трајно напустити своје амбиције у том делу Европе, али је веровао да ће „бар до 1945 (ако не и до 1955), дићи своје руке од Балкана“.⁸ Каснији догађаји показали су да је Италија стварно променила политику према Југославији и понудила јој сарадњу већ крајем 1936. године, али и да се друга Стоимировићева прогноза показала погрешном јер је непуне четири године касније Италија ступила на Балкан окупацијом Албаније.⁹

Као што смо поменули, у време Стојадиновићевог позива Стоимировићу да поново покрене *Самоуправу*, он се налазио у Скопљу где је веома успешно уређивао *Вардар*.¹⁰ Стоимировић се вратио у Београд и предузео све потребне послове за организацију листа. Посао се састојао у одабиру дела редакције (део му је послат из странке „ради ухљебљења“)¹¹, али и других техничких послова као што је проналажење просторија за редакцију. За врло кратко време,

6 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 524.

7 Више о последицама италијанско-етиопског рата на Југославију али и друге балканске земље видети: Ž. Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935 - 1937.*, Beograd, 1968, 35-96.

8 Рукописно одељење Матице Српске, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, М. 13.967, Извештај Милана Јовановића Стоимировића упућен Председнику Министарског савета и Министру спољних послова Милану Стојадиновићу од 30. јула 1935.

9 Промена италијанске политике према Југославији отпочела је Мусолинијевим говором у Милану 2. новембра 1936, а формализована је Београдским споразумом у марту 1937. године. Споразум су потписали Стојадиновић и италијански министар спољних послова и Мусолинијев зет, гроф Галеацо Ђано.

10 Стоимировић је лист оставио са потраживањима од 500.000 динара. Лист је иначе излазио у 4.600 примерака од којих је око 3.500 одлазило на претплатнике. Након одласка Стоимировића *Вардар* је посустао у пословном смислу. Архив Југославије (АЈ), Фонд Централни пресбирора (38), фасцикла 75.

11 О члановима редакције који су му додељени, Милораду Иванићу и Мики Радосављевићу, он говори као о „два човека погане нарави и погана језика“. М. Јовановић Стоимировић, н. д., 32.

већ 10. јануара, Стоимировић је председнику владе предао предрачун поводом поновног издавања *Самоуправа*. Овај извештај третира сва питања и проблеме везане за покретање једног листа, његову структуру и могућу перспективу. У састављеном извештају препознајемо дело искусног новинара и уредника чији предрачуни иду до најситнијих детаља, од персоналних издатака, преко трошкова штампе, па чак укључују и могуће ванредне издатке.¹²

Самоуправа је обновљена 20. фебруара 1936. године када је изашао први број који је пласиран у седамнаест хиљада примерака, тиражу који ће тешко достићи у будућности. Лист је насловљен је као *Самоуправа* – главни орган Југословенске радикалне заједнице. За власника у име странке именован је Душан Трифковић, секретар Главног одбора ЈРЗ, што се поклапало са Стоимировићевим жељама да не сноси сву одговорност за издавање листа.¹³

Самоуправа је означена као лист који се „неуморно борио за правду, слободу и демократију“, који својим именом „симболички наговештава прави и најближи пут ка решењу наших унутрашњих проблема“. Циљ листа био је да буде тумач страначких идеја и „жижа нашег партијског живота у погледу просвећивања, обавештавања и моралног снажења наших партијских припадника“.¹⁴ Као што је Стоимировић предвидео на самом почетку лист се није могао издржавати из продаје, претплате и добровољних прилога. Из увида у финансијску документацију видимо да се лист ослањао на субвенције и да је само током 1936. направио губитак од преко милион динара.¹⁵ Ипак, важност листа за ЈРЗ био је толико велики да је он помаган током наредних година све до окупације земље 1941. године. Тај значај се огледао у томе што је био центар партијске штампе који су редовно преносили сви домаћи провладини листови, али и многи страни листови (из личног истраживања са сигурношћу то можемо тврдити за бугарску и италијанску штампу).

Поновно покретање листа *Самоуправа* 20. фебруара 1936. године поред наведених има и један други политичко-пропагандни циљ.

12 Документација се чува у Рукописном одељењу Матице српске, фасцикла М 13.395.

13 Занимљиво је да се о томе Стоимировић изјашњавао различито у кратком временском периоду. У белешци од 5. фебруара он тврди како жели да се неко други именује за директора листа, док 9. фебруара износи жаљење што ће бити само главни уредник. М. Јовановић Стоимировић, н. д., 32, 34.

14 „Наша прва реч“, *Самоуправа*, 20. 2. 1936. Текст је потписао извршни комитет у саставу: Стојадиновић, Корошец и Спахо, вођа босанског дела ЈРЗ и министар саобраћаја.

15 Губитак је износио тачно 1.026.603,63 динара. Рукописно одељење Матице српске, фасцикла М 13.395.

Сам назив Самоуправа асоцирао је на Народну радикалну странку (НРС) из Краљевине Србије, партију чији је вођа био Никола Пашић, најпознатији српски политичар, странку која је од самог свог формирања (1881), али и у каснијим годинама, окупљала највећи део српског народа. То наследство је Милан Стојадиновић желео да приграби за себе а Стоимировића је изабрао као главног сарадника да му помогне у остваривању тог циља.¹⁶ Поред тога што је у годинама које су следиле током Стојадиновићеве владе паралелно обављао и друге важне функције, Стоимировић није напуштао кормило *Самоуправе*. Као представник главног партијског гласила он је присуствовао састанцима Балканске антанте штампе који су се одржавали у балканским престоницама у овом периоду.¹⁷

Упоредо са уредништвом *Самоуправе* Стоимировић је био и шеф Партијског пресбириа ЈРЗ који је основан 16. септембра 1936. године. Он је имао улогу централног органа који је бдео на целокупном партијском штампом, давао упутства листовима и снабдевао их готовим чланцима.¹⁸ Пресбирио је водио рачуна да се послати чланци објављују на ударним местима и истог дана. У јануару 1937. институција који је водио Стоимировић пратила је и помагала укупно тридесет шест листова од којих је дневних било шест а недељних тридесет.¹⁹ Сарадња са листовима некад је ишла и превише лако јер многи локални листови нису „били у стању да саставе добре чланке, а често ни потребне воље за то“.²⁰ Стоимировићу је у овом послу помагао и Љубомир Лазичић са којим је радио још у *Вардару* а са њим је дошао и у *Самоуправу*. Просторије Пресбириа биле су поред просторија *Самоуправе*, што је Стоимировићу олакшавало посао. Као илустрација како је функционисао Партијски пресбирио ЈРЗ

16 Више о томе видети: В. Simić, „О ponovnom pokretanju lista „Samouprava“ 20. februara 1936. godine“, *Tokovi istorije* 1/2015, 70–80.

17 Балканска антанга штампе основана је у 1936. у Румунији.

18 Као илустрација може да послужи податак да је Партијски пресбирио током октобра 1938. *Самоуправи* дао 35 а провинцијској штампи 78 чланака. Историјски архив Смедерева, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, фасцикла 8, Извештај о раду Партијског пресбириа од 1. јуна до 1. октобра 1938.

19 АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (37), фасцикла 17, Извештај о раду Партијског пресбириа за прво тромесечје 1937. Међу недељним листовима налазио се и орган среске организације ЈРЗ у Смедереву *Мала Самоуправа* који је излазио од октобра 1936. до јануара 1938. Уредник је био др Живадин Стефановић Сомборац, а званични тираж био је 1.000 примерака. В. Драговић, *Српска штампа између два рата*, I, Београд, 1956, 183.

20 АЈ, Збирка Добривоја Стошовића (81), фасцикла 6, Извештај о раду Партијског пресбириа за прво тромесечје 1938.

наводимо једну реченицу из извештаја о раду из 1938. у којој се објашњавају главне смернице у раду: „имао се једино и увек пред очима само општи државни и партијски интерес и воља шефа ЈРЗ“.²¹

Јовановић Стоимировић је током тридесетих година много пута радио у ЦПБ-у који је основан 1929. године и до окупације земље играо улогу министарства пропаганде „без пропагандистичке фирме“.²² Као шеф Публицистичког одсека²³ током 1936. он се бринуо о обавештавању стране јавности о приликама у земљи, контакту са дописницима ЦПБ-а у иностранству, вођењу картотеке страних листова и новинара, спровођењу културне пропаганде, изради прегледа писања стране и домаће штампе итд.²⁴ Посебна обавеза био му је контакт са страним новинарима. Као шеф Публицистичког одсека Стоимировић је по правилу примао све стране новинаре који су долазили у Београд, а за оне који су процењени као посебно важни организован је и пријем код шефа ЦПБ-а.

Централни пресбиро чинили су различити људи, како по свом образовању, тако и по темпераменту и животном искуству. Међу њима било је доктора наука, професора, књижевника, новинара, правника... Значајан број њих су у ЦПБ дошли из материјалних разлога више него из неких убеђења о политичкој и моралној исправности свог позива. Финансијски приходи и повластице које је овај посао нудио биле су далеко изнад просечних за прилике у Краљевини Југославији. Поред наведеног, треба имати у виду и могућност напредовања, стицања друштвеног статуса и положаја, могућност путовања које је позиција у ЦПБ-у нудила. Све то је доводило до сукоба интереса и ривалстава, који су водили у нетрпељивост и сукобе. О стању у овој институцији за коју је радио много година Стоимировић је често имао оштре коментаре, називао је „осињаком“, „лудом кућом“, „јамом у којој гамиже свака гамад“, где се акумулирало „много покварености“. Ипак, како што смо видели, иако је више пута напуштао ЦПБ, што својом вољом, што вољом различитих власти, увек му се

21 Историјски архив Смедерева, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, фасцикла 8, Извештај о раду Партијског пресбиоро од 1. јуна до 1. октобра 1938.

22 Више о оснивању, организацији и делатности Централног пресбиоро видети: Б. Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Београд, 2007, 79-103.

23 У том периоду ЦПБ се делио на три одсека: Административни, Информативни, који је био најзначајнији, и Публицистички. АЈ, 38-1.

24 Народна библиотека Србије, Централни пресбиро председништва Министарског савета, Извештај о раду у 1936 години, 4.

враћао и својим деловањем давао лични печат раду ове институције од прворазредног значаја.²⁵

Агенција „Авала” била је државна телеграфска установа у Краљевини Југославији између два светска рата. Иако је формално функционисала као акционарско друштво, њен главни акционар била је држава (преко 90% акција), тако да је Агенција имала велики утицај на спровођење државне пропаганде. Њена најважнија улога у том послу била је да прослеђује информације које су долазиле из врха власти, као и да преноси вести из иностранства. За информације које је Агенција „Авала“ доносила знало се да су службене и проверене и да изражавају ставове владајућих кругова у држави.²⁶ Фактичке дужности директора Агенције биле су брига о финансијама куће, надзор над тиме шта се објављује, како са политичке стране, тако и са литерарне. Имајући то у виду наметнула се потреба да директор буде не само политички подобан него и образован, и да при том поседује неопходно искуство. Ове услове је Милан Јовановић Стоимировић и те како испуњавао.

Када је Стоимировић преузео место директора 16. новембра 1937, констатовао је да је у каси било само 1500 динара, док је „дугова било на све стране”.²⁷ У акцији коју је спровео на сређивању затеченог стања, пронађено је још низ неисправности, као што је књиговодствена неажурност, неплаћени порези и друго. Стоимировић је одмах кренуо са политиком „завртања славине“ и предложио Скупштини акционара низ реформи као што су систематизација плата, напредовање персонала, подела финансијског, политичког и редакцијског пословања, реформа услова претплате и др. Предузете мере дале су мање резултате, али је пословање са губитком настављено и у наредном периоду. Губици су настајали делом и зато што се пословање Агенције гранало и бивало сложеније, што је чинило најзначајнијом таквом Агенцијом на Балкану у коју је стално улагање било неопходно за одржавање постигнуте улоге. Њене вести су преносили практично сви листови у земљи што је Стоимировића навело да са нескривеним задовољством

25 Током 1955. године Стоимировић је саставио спис од око 90-так страна „Varia у вези са Пресбиroom“ у коме описује функционисање ове институције из свог угла, личне утиске и сећања. Периоду владе Милана Стојадиновића он посвећује последњих двадесетак страна. Рукописно одељење Матице српске, М. 13.314.

26 Више о оснивању, организацији и деловању агенције: Б. Симић, „Агенција „Авала“, *Зборник Матице српске за историју* бр. 75-76/2007, 75-91.

27 *Годишњи извештај Управног одбора Агенције „Авала“ А. Д. о раду у 1937 години*, Извештај директора Авале, Београд, 1938, 10.

закључи да се информације целокупне домаће штампе углавном базиране на билтенима Агенције „Авала“.²⁸ У неким случајевима дешавало се да државни репресивни апарат захтева да листови обавезно пренесу саопштење Агенције као што је било приликом Стојадиновићеве посете Италији 1937. године.²⁹

Посета Немачкој почетком 1938. такође је била једна од осетљивих тачака у односима Агенције са штампом. У овом случају Стоимировић је могао изразити потпуно задовољством закључком како су „сви листови доносили (су) целе стране извештаја, које им је само наша Агенција стављала на расположење“.³⁰ Највећи број извештаја из Италије и Немачке писао је лично он, а посебно захтевно било му је путовање у Анкару на састанак савета Балканског споразума када је деловао сам „без иједног пратиоца, који би са њим могао поделити бар терет техничког дела извештачких дужности“.³¹

Иако је био директор, Стоимировић није могао, а изгледа ни смео да спречи очигледне малверзације које су се у тој кући дешавале. Наиме, држава је сваке године уплаћивала Агенцији по 5 милиона динара, који су, по правилу, нерационално трошени.³² Из његових бележака делује да је он искрено желео да напусти место директора „Авале“ и оде негде другде, пре свега у Државни архив.³³ Било како било, и на овој дужности Стоимировић је извршавао наређења председника и неких важнијих чланова владе. Тако је на захтев Корошца у мају 1938. отпустио дописника „Авале“ из Љубљане, при чему је половину отказнине платио лично министар унутрашњих послова.³⁴

Почетком 1938. Стоимировић је у договору са председником владе и уз његову финансијску подршку почео да издаје часопис „XX век“. Стоимировић је био власник листа³⁵ док је главни уредник био др

28 У новембру 1937. *Политика* је објавила 1252 вести из билтена Агенције, приближно колико и *Време*, док је *Правда* објавила 865. *Годишњи извештај Управног одбора*, Извештај директора Авале, 13.

29 АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (37), фасцикла 73, листови 333/335, Извештај о раду државних тужилаштава у вези са претцензуром новина.

30 *Годишњи извештај Управног одбора*, Извештај директора Авале, 14.

31 *Годишњи извештај Управног одбора*, Извештај главног уредника, 31.

32 *Најновија фаза у развоју Агенције Авала*, Београд, 1937, 7.

33 У бележци од 11. 6. 1938. о евентуалном одласку из агенције он је написао: „Али, кад помислим на лоповлуке у „Авали“, срећан сам што могу из ње да побегнем и да идем даље, даље, даље, да и сам не бих одговара једног дана за махинације и малверзације у тој кући“. М. Јовановић Стоимировић, н. д., 196.

34 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 189.

35 Интересантно је да се Стоимировићево име не наводи у импресуму часописа.

Ранко Младеновић.³⁶ На насловној страни истакнуте су четири области којима ће се часопис бавити: књижевност, наука, уметност и друштво. Поред наведеног, ни политичке теме нису биле изузете, па је тако штампан и редован годишњи Стојадиновићев експозе о спољној политици одржан пред народним посланицима 9. марта 1938. године.³⁷ „XX век“ је излазио сваког 25. у месецу на чак 160 страна, осим јула и августа, а цена му је била 20 динара. Часопис је издавала издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д. коме је Стојадиновић директно плаћао 75.000 месечно.³⁸ У „XX веку“ је сарађивао велики број реномираних имена: Иво Андрић, Бранислав Петронијевић, Сима Пандуровић, Момчило Настасијевић, Раде Драинац, Станислав Винавер и др. Током 1938. изашло је десет бројева а наредне још пет, када је часопис престао са излажењем јер је одласком Стојадиновића са власти изгубио главног финансијера. Стоимировић се посебно жалио на сарадњу са Гецом Коном који је генерално био личност о коме је он писао у негативном светлу и кога је окарактерисао као похлепног, неморалног и амбициозног.³⁹

Током последњих парламентарних избора у Краљевини Југославији 11. децембра 1938. Стоимировић је био посланички кандидат владајуће ЈРЗ у свом Смедереву. Већ током пролећа са више страна из врха странке он је добио препоруку, па чак и сугестију, да се кандидује. Као главног противника имао је Југословенски народни покрет „Збор“ Димитрија Љотића. Када је пажљиво проучио ситуацију у крају, схватио је да би његова кандидатура имала мале шансе за успех јер „у Миту 2.000 Смедереваца верује као у Бога“.⁴⁰ Ипак, с обзиром да

36 Ранко Младеновић (Клисурска код Беле Паланке, 28. 6. 1893 - Београд, 5. 1. 1943) био је новинар и књижевник. Гимназију и Филозофски факултет је завршио у Београду, Цириху, Женеви и Берну, где је и докторирао. Био је генерални секретар Народног позоришта, шеф кабинета министра просвете, уредник часописа *Мисао* и *XX век*. Заробљен је у Априлском рату и одведен у заробљеништво када се тешко разболео. Враћен је у Србију где је и умро. Написао је биографије Јоакима Вујића и Симе М. Сарајлије. Носилац је југословенских и француских одликовања.

37 Занимљиво је рећи да говор председника владе није штампан на ударном месту, већ се налази од 38. до 43. стране.

38 У билансу за 1938. годину укупни приходи били су 797.145,45 динара али је од тога само 122.145,45 динара био приход од продаје, док је 675.000 динара стизало од субвенције председника владе. Рукописно одељење Матице српске, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, М 13.324.

39 У белешци од 16. марта 1939. Стоимировић процењује како је Геца Кон „прогутао од Стојадиновића за ову годину више од 1.000.000 дин. субвенције за ту ствар и зарадио још пола милиона“. М. Јовановић Стоимировић, н. д., 256. Занимљиво је рећи да је запис који је о Кону оставио након Другог светског рата скоро потпуно супротан онима које је бележио у свом дневнику. Тај запис објављен је у издању Матице српске под називом *Портрети према живим моделима*.

40 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 198.

су његову кандидатуру подржали и Стојадиновић и Корошец и Цветковић, није могао назад. Према Љотићу је гајио одређено поштовање, једном је записао да је он „заиста свет човек“, али није видео шта је Љотић учинио за смедеревски крај. Знао је да ће његово хапшење током изборне кампање бити контрапродуктивно за власт и томе се успротивио код Стојадиновића. С друге стране Стоимировић је и увиђао да је његова лична позиција ослабљена чињеницом да је, како наводи, живео као лорд у поређењу са шумадијским сељаком и што је, упоређујући свој и њихов стандард, сам себи изгледао као „завојевач и паразит најгоре врсте“.⁴¹ Званично је акламацијом изабран за посланичког кандидата за срез Подунавски 4. новембра на конференцији ЈРЗ у Смедереву. Током изборне кампање одржао је велики број говора у многим местима, некада и више пута у току дана, а завршни наступ био је у Општинском дому у Смедереву дан пред гласање, када је говорио око пола сата.⁴² Стоимировић је изгледа за потребе изборне кампање поново покренуо и *Смедеревски журнал* који је уређивао још у периоду између 1921. и 1923. године.

Коначни изборни резултати били су: Стоимировић 3.233, кандидат „Збор-а“ Живота Тодоровић 5.819, док је кандидат са листе Удружене опозиције Миливоје Перић добио 1.447 гласова.⁴³ Стоимировић је добио подршку око 30% изашлих бирача. Његова дневничка белешка на дан избора веома убедљиво показује стање у Смедереву, али и целој држави с једне стране, а са друге презентује његову веру у исправност Стојадиновићеве политике, да заслужује да је цитирамо у целости: „Пошто сам гласао у Београду, пре 8.30 кретох за Смедерево са Лазом шофером. Од куће сам отишао у Среско начелство, где сам и ручао. Из свих села све до три сата долазили су сељаци, тражећи новац и нудећи своје гласове на сраман начин. Ива⁴⁴ је исплатио за 5–6 сати неких нових 20–30.000 дин. под видом изборних трошкова за пиће и цигарете, ја нисам смео и нисам хтео ни да се појавим, ни уста да отворим. Било их је чак који су долазили и тражила дрва, месо итд. Око 3.30 сати је наша ситуација била врло критична. Пред мрак љотићевци почеше чак и да бију наше бираче у Смедереву. У Петријеву је такође дошло до велике туче. Улицама су јурили љотићевци и викали: „Доле Јереза,

41 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 210–211.

42 Током 30. новембра Стоимировић је одржао чак четири скупа и говора и то у Радинцу, Вранову, Красни и Скобаљу.

43 „Према јуче објављеним резултатима из целе земље, листа претседника владе г. др Стојадиновића добила је 1.636.519 гласова, а листа г. др. Мачека 1.336.823 гласа“ *Политика*, 13. 12. 1938, стр. 3.

44 Ради се о Стоимировићевом рођеном брату Ивану Јовановићу.

живео Љотић!⁴⁵ Око 8 сазнадосмо да имам 3.200 гласова, Перић 1.800 а Љотић 5.000 гласова. Из жара извукосмо тих 3.000 гласова. Весели љотићевци са заставама почеше из околних села да доносе штафете на коњима, орни на бој и осииони, ведри и сјајни, поносити и весели. Наши људи дођоше да само поднесу рачуне и да још нешто наплате *post festum*. Затим навали чаршија да честита, неких 50 грађана, 20 радника итд., други ме чак загрлише. Али мени дође тешко и би ме стид. Зар само 3.200 гласова? Зар то народна захвалност режиму који га је раздужио, који му подигао привреду, чувао мир? Зар то поверење за даљи рад? Зар то *encouragement* за мој даљи рад у Смедереву? Зар то награда за оне говоре, муке, интервенције и помоћи?⁴⁶ Ипак, захваљујући изборном закону који је фаворизовао листу која је добила највише гласова (ЈРЗ је за 54% освојена гласа добила чак 82% мандата) Стоимировић је завршио у парламенту. Његов мандат трајао је само до 26. августа 1939. када је Народна скупштина распуштена. Крајем године објавио је „Рачун бирачима Среза Подунавског“, као својерсни извештај свега учињеног.⁴⁶

Стојадиновић и Стоимировић имали су посебан однос. Иако у његовим забелешкама можемо прочитати небројено пута како председник тога и тога дана није имао времена за њега, важно место које је имао у партијској пропаганди и велики број функција биле су доказ поверења које је уживао. У времену када још то није звучало толико негативно, Стојадиновић га је чак назвао „малим Гебелсом“.⁴⁷ У личном контакту или преко телефона често му је излагао смернице и инструкције, одобравао написане чланке, преправљао текстове. Више пута га је укоравао због објављеног а најчешће је то било нешто везано за „Хрватско питање“ о коме Стојадиновић није желео да се пише.⁴⁸ Када се шушкало о формирању министарства пропаганде (1938. и почетком 1939), Стоимировић је увек био виђен као један од главних кандидата за место министра или бар његовог помоћника.

45 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 219-220.

46 Публикација има укупно 51 страну и носи поднаслов „Рад народног посланика за срез подунавски (Смедерево) г. Милана Стоимировића-Јовановића и његових партијских пријатеља на унапређењу Смедерева и среза подунавског“ и садржи следеће делове: „Говор смедеревског посланика господина Стоимировића-Јовановића у Нар. скупштини приликом буџетске дебате“, „Наш просветни програм. Какве су нам школе у срезу подунавском, а какве би оне требало да буду“, „Социјални проблеми Смедерева“, „Смедерево и његови комунални проблеми“ и „Поговор. Неколико искрених речи и неколико нужних закључака на крају ове књиге“.

47 Јовановић Стоимировић, н. д., 34. Забелешка је од 9. фебруара 1936. и односи се на разговор од „пре неколико недеља“. Сличну констатацију Стојадиновић је поновио и 13. 3. 1938. године.

48 Такви случајеви забележени су 10. 10. 1936, 20. 1. 1937, 2. 6. 1937. итд.

Ипак, то министарство није формирано до почетка Другог светског рата.

Јовановић Стоимировић је за време Стојадиновићеве владе често путовао у пратњи председника приликом његових посета европским престоницама. Тако је било и приликом посете Риму децембра 1937. и Берлину јануара 1938. године. Иначе, као представник Агенције „Авала“ Стоимировић је током посете добио немачко одликовање орден Немачког орла категорије Крста за заслуге првог реда којим га је одликовао „вођ Рајха и државни канцелар“. Шеф ЦПБ-а Луковић добио је орден Звезде и огрлице Немачког орла.⁴⁹ Новинарску делегацију из Југославије неколико дана касније примио је и Хитлер.⁵⁰ Стоимировић је тада имао прилику да са њим разговара и да га посматра.⁵¹ Иначе, страна одликовања челним људима државних новинских агенција и институција нису била реткост у тадашњој Европи.⁵²

У свом дневнику Стоимировић је могао да буде искрен и да сам разликује пропаганду у чијем је стварању учествовао од стварности. Тако за збор у Петровграду, данашњем Зрењанину, одржаном 6. новембра 1938. каже да није било ни 20.000 људи, а да је свесно пласирана информација да их је било двоструко више.⁵³ Могао је да запише како је за време боравка у Италији Стојадиновић на неком балу играо до 3 ујутро, а он јављао Београду како је председник „до 2 читао државна акта и радио државне послове“.⁵⁴ Не мали број пута свесно је кршио новинарску етику мислећи да то чини у интересу државе и народа. Признао је како је по налогу председника владе напао вођу радикала Ацу Станојевића како је „упропастио 2.000.000 дин. пара Радикалне странке“.⁵⁵ У његовим дневницима можемо видети и како је функционисала цензура. Тако је у њима он забележио како му је забрањено да пише о разговору кнеза са Мачеком у новембру

49 „Одликовање шефа Пресбириа и директора „Авале““, *Политика* 15. 1. 1938, 2.

50 „Г. Хитлер примио јуче у аудијенцију г. др. Стојадиновића и читав час са њиме разговарао, у присуству г. Геринга и барона фон Нојрата“, *Политика*, 18. 1. 1938, 1.

51 У дневничкој белешци од 17. 1. 1938. он је написао: „Посматрао сам га дуго и био ми је енигматичан, али сам ипак био узбуђен пред толиким личним успехом једног човека, који сад запањује сву Немачку својим енциклопедијским знањем напамет и својом вером у себе, своју мисију, своју Немачку. Виљем II је према њему био само наследан закупац суверених права, ово је *газда*“. М. Јовановић Стоимировић, н. д., 164.

52 Директор „Авале“ др Светислав Петровић, Стоимировићев претходник, одликован је приликом потписивања пактова са Бугарском и Италијом током 1937. године.

53 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 216.

54 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 166.

55 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 204.

1936, о разговорима Стојадиновића и Мачека јануара 1937, прослави Бенешовог рођендана из маја 1938. године.

„Милан Јовановић Стоимировић на задатку“ из марта 1937. На фотографији се налази иза грофа Ђана и Милана Стојадиновића.

Извор: Рукописно одељење Матице српске, L VII-34 1831.

У периоду владе Милана Стојадиновића (1935–1939), Милан Јовановић Стоимировић је деловао као новинар и пропагандиста владајуће странке ЈРЗ којој је припадао и њеног председника. Поверени посао радио је одговорно верујући у исправност спољне и унутрашње политике које је вођена, као и у улогу и значај њеног главног извршиоца и његову „срећну звезду“. Свој став није променио ни након Другог светског рата када је већина актера са којима је сарађивао и о којима је писао на страницама свог дневника заувек сишла са политичке сцене.

Белешка о аутору

др Бојан Симић

Институт за новију историју Србије, Београд, научни сарадник

Контакт: bojan.simic@inis.bg.ac.rs

ЛИТЕРАТУРА

- Avramovski, Živko, *Balkanske zemlje i velike sile 1935 - 1937.*, Prosveta, Beograd, 1968.
- Драговић, Вук, *Српска штампа између два рата*, I, Српска академија наука, Београд, 1956.
- Јовановић Стоимировић Милан, *Портрети према живим моделима*, Матица српска, Нови Сад, 1998.
- Јовановић-Стоимировић, Милан, *Рачун бирачима Среза подунавског*, Белетра, Смедерево, 1939.
- Симић, Бојан, „Агенција „Авала“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 75-76/2007, 75-91.
- Simić, Bojan, „О ponovnom pokretanju lista „Samouprava“ 20. februara 1936. godine“, *Tokovi istorije* 1/2015, 70-80.
- Симић, Бојан, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2007.
- Цветковић, Снежана, *Оставишина Милана Јовановића Стоимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 2010.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Аноним, „Г. Хитлер примио јуче у аудијенцију г. др. Стојадиновића и читав час са њиме разговарао, у присуству г. Геринга и барона фон Нојрата“, *Политика*, 18. 1. 1938, 1.
- Аноним, „Нови директор Агенције Авале“, *Време*, 17.11.1937, 4.
- Аноним, „Одликovanje шефа Пресбиоро и директора“ Авале, *Политика*, 15. 1. 1938, 2.
- Аноним, *Према јуче објављеним резултатима из целе земље, листа претседника владе г. др. Стојадиновића добила је 1.636.519 гласова, а листа г. др. Мачека 1.336.823 гласа*, *Политика*, 13. 12. 1938, 3.

Годишњи извештај Управног одбора Агенције „Авала“ А. Д. о раду у 1937 години, Белетра, Београд, 1938.

- Јовановић Стоимировић Милан, *Дневник 1936-1941*, Матица српска, Нови Сад, 2000.
- Најновија фаза у развоју Агенције Авале*, Планета, Београд, 1937.
- Стојадиновић. М, Корошеч. А, Спахо. М, *Наша прва реч*, Самоуправа, 20. 2. 1936, 1.
- Stojadinović M. Milan, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1970.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије

Збирка Милана Стојадиновића, фасцикле 17 и 73, листови 333/335.

Збирка Добривоја Стошовића, фасцикла 6.

Фонд Централни пресбиоро, фасцикла 1.

Историјски архив у Смедереву

Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, фасцикла 8.

Народна библиотека Србије

Централни пресбиро председништва Министарског савета, Извештај о раду у 1936 години

Рукописно одељење Матице српске

Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, фасцикле: М. 13.314, М. 13.324, М. 13.395, М. 13.407, М. 13.967.

Summary

Bojan V. Simić

THE ACTIVITIES OF MILAN JOVANOVIĆ STOIMIROVIĆ DURING THE PERIOD OF THE GOVERNMENT OF MILAN STOJADINOVIĆ (1935–1939)

Milan Jovanović Stoimirović, a native of Smederevo, was an experienced journalist who during the government of Milan Stojadinović (1935-1939) performed several important functions, among other things, the director of the news agency Avala, the head of the publicist section of the Central press bureau and the chief editor of the central party paper “Samouprava”. During 1936 he founded the Party press bureau of the ruling Yugoslav Radical Community, which was the center of gathering of all the parties and “friendly” press in the country. In the parliamentary elections in 1938 he was elected deputy for the Smederevo region despite that he had less votes than his opponent.

Jovanović Stoimirović was a supporter of the Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Stojadinović and his close associate. During his government, Stoimirović was one of the key people in designing and implementing propaganda. He carried out this task not only as part of the work entrusted to him but also as someone who sincerely believed in the correctness of the policy that was being implemented. Stoimirović often exaggerated Stojadinović’s praise and criticism of his opponents, sometimes consciously lied and concealed an unpleasant truth for the regime. His convictions did not change even after the Second World War.